

Montserrat DUCH-PLANAS i Josep Maria PONS-ALTÉS (ed.), *Social Alternatives in Southern Europe and Latin America. Solidarity, Mutual Aid, and Cooperation in Comparative Perspective (19th-21st Centuries)*, Routledge, 2024, 372 pàgines.

Jordi ESTIVILL i Ramon ARNABAT MATA (ed.), *Evolució de les alternatives socials i solidàries de les classes subalternes a l'Europa Llatina*, Icària, 2024, 338 pàgines.

La cronologia marcada en la coberta i la publicació pòstuma de *Capitalisme i democràcia, 1756-1848. Com va començar aquest engany* (Edicions 62, 2019), de Josep Fontana (Barcelona, 1931-2018), van provocar un injust silenci i un pas públic i disciplinari pràcticament inadvertit. Perquè amb l'excusa del retorn a l'estudi del «seu» segle XIX, hi aplegava una bona part de les seves inquietuds historiogràfiques i cíviques. D'alguna manera, l'historiador barceloní cercava entendre les arrels de la desigualtat econòmica i política del present que havien originat fenòmens nous com els treballadors pobres o amenaçaven de fer-ne renéixer d'antics com els autoritarismes. Colpejat per la crueta de declaracions com la del 2006 a càrrec del multimilionari estatunidenc Warren E. Buffet –*«There's class warfare, all right, but it's my class, the rich class, that's making war, and we're winning»*–, no desistia a creure en la viabilitat d'alternatives socialment i econòmicament més justes i enriquidores.

Amb una bona part dels seus membres propers al mestratge de Fontana, no és estrany que el grup de recerca consolidat ISOCAC de la Universitat Rovira i Virgili (URV), mitjançant el projecte «Història de la Catalunya Subalterna Contemporània», hagi impulsat una sèrie de recerques que, entre d'altres, han quallat en aquests dos llibres de 2024: *Evolució de les alternatives socials i solidàries de les classes subalternes a l'Europa Llatina* i *Social Alternatives in Southern Europe and Latin America*, editats per Jordi Estivill i Ramon Arnabat i per Montserrat Duch i Josep Maria Pons, respectivament. Amb nou capítols el primer i onze el segon (més les introduccions a càrrec dels coordinadors en cada cas), set peces coincideixen en ambdós volums (en la seva llengua original –català, castellà, portuguès, italià i francès– en el d'Icària i en anglès en el de Routledge). Precisament, el capítol de tancament d'aquest segon, no incorporat en el primer i signat pels investigadors Albert Irigoyen, Carole Gauthié i el citat Pons, arrenca amb una referència a *Capitalisme i democràcia* per exposar la iniquitat neoliberal i obrir el camp a altres horitzons. Tot quadra.

Si mirem de prop ambdós volums, dos són també els principis compartits entre els diferents autors per donar cohesió a la diversitat d'aportacions. D'una banda, es qüestiona l'existència d'un desenvolupament «objectiu» i es combat l'anàlisi condicionada pel determinisme històric i pel mecanicisme explicatiu. Anar a remolc de la historiografia del nord d'Europa ha comportat sovint malinterpretar el cas particular com a genèric, convertint en model allò que era un més dels camins possibles. L'error és comú i, per exemple, ha passat amb l'accés a la modernitat institucional que, seguint el cas francès, ha dut a creure en la monarquia absoluta com a baula inexcusable entre el període medieval i el liberal. I passa també amb el model econòmic.

En aquest sentit, tots els autors convergeixen vers la reivindicació i el rescat de les alternatives socials articulades des del sud d'Europa i des de l'Amèrica Llatina. El ventall més gran ens mostra com, en realitat, conviuen i conviuen models diferents. Això sí, no es tracta de desvestir un sant per vestir-ne un altre, i en ambdós volums s'evita entronitzar els casos d'estudi com el nou patró. Al contrari, els dos llibres se'ns presenten com a exemple del fet que introduir complexitat millora la comprensió del passat.

De l'altra, el projecte s'acompanya d'una càrrega ideològica determinada. Així, resulta revelador com aquestes alternatives econòmiques i socials són traduïdes a l'anglès com a «*non-profit*». Aquesta tria semblaria indicar que aquests altres models menystenen l'aspecte

econòmic i, per tant, prioritzen d'altres aspectes. En canvi, el model imperant estaria dominat pel «*profit*», centrat exclusivament en el benefici pecuniari. En realitat, ambdues premisses són falses.

Perquè el «*profit*» sempre va acompanyat, de forma més o menys camuflada, de tot un desplegament que impacta en el model social, cultural, industrial... No es pot segregar. I perquè el «*non-profit*» no menysté (sempre) el vessant econòmic, tot i que certament incorpora altres variables. Així, el portuguès Pedro Hespanha –present en els dos volums– recupera la dimensió econòmica de les terres comunals, superant l'arraconament com una relíquia medieval amb què alguns autors les han volgut menystenir. I, al mateix temps, Arnabat i Duch, en el seu capítol conjunt –també duplicat–, posen en valor l'impacte sobre l'alfabetització a la Catalunya de principis del xx de l'associacionisme, el mutualisme i el cooperativisme.

A partir d'aquest doble fonament compartit, cada capítol se centra en un estudi de cas determinat dins d'una cronologia clarament contemporània, una geografia entorn del Mediterrani europeu (amb un pes significatiu del cas català, especialment al volum d'Icària, on Duch i Arnabat signen per separat dos capítols sobre el cooperativisme català de consum i sobre les sociabilitats i moviments obrers i ciutadans igualadins, respectivament) i del con sud-americà, i un biaix vers els exemples creadors de xarxes, amb incidència social i voluntat pedagògica. Així, s'estableix un fil vermell que connecta els *baldios* portuguesos amb les cooperatives de consum d'avui. Aquesta genealogia no és casual, sinó que apareix fruit dels debats previs entre els diferents investigadors, dotant d'un cert múscul teòric i d'unes coordenades comunes tot el conjunt.

Aquesta coherència buscada podria resumir-se en tres aspectes. En primer lloc, hi ha la voluntat de ressituar el debat sobre l'ajuda mútua, la cooperació i la solidaritat. Ja no parlem d'episodis desconnectats per les fronteres geogràfiques, temàtiques i temporals, sinó d'un impuls de fons, sostingut i compartit. Personalment, trobo especialment valuosa la convergència quan evita la sinècdoque (de prendre la part pel tot) i s'integra dins d'una línia de treball mancomunada i coincident. Sense diluir les diferències (innegables), però sense afavorir una desconexió que tendeix a infravalorar i a menystenir aquest *basso continuo*. Ho recullen gairebé totes les aportacions, i ho explicita als dos volums, per exemple, Joana Dias Pereira en resseguir com les associacions professionals poden tenir diferents pells, guanyant continuïtat, reorientant la seva ambició i polititzant-se. O, amb referència al cas xilè a càrrec de Fernando Venegas i només recollit al volum de Routledge, com les «desaparicions» del mutualisme no sempre suposen un trencament de la continuïtat, sinó una reorganització i reordenació.

En segon lloc, hi ha una reavaluació de l'impacte públic. Algunes de les contribucions intenten quantificar el ressò d'aquestes «*social alternatives*», ja sigui amb el percentatge de la seva contribució a l'esforç econòmic nacional (vegeu, per exemple, les taules ofertes per Ramon Arnabat i Montserrat Duch sobre diferents tipus d'associacionisme, o sobre la seva extensió/concentració geogràfica en ambdós volums), ja sigui enumerant les seves consecucions (incloent-hi detalls enriquidors com ara l'atenció amb què es reproduïx la inventiva i la «gràcia» a l'hora de batejar algunes d'aquestes cooperatives, centres o publicacions).

Totes aquestes dades quantitatives són, sens dubte, rellevants. Però sobretot destaca la seva capacitat per fer present allò que es nega fins que, en un moment determinat, hi ha un salt d'escala i s'acaba condicionant qui abans negava la seva existència. Seria el cas, per exemple, de les mútues obreres. Evidentment, hi ha la problemàtica (negada per una autoritat que ho fia tot al mercat i desconfia de les interferències) i, per això, de la negació es passa a una certa bel·ligerància. Però, finalment, la «realitat» s'imposa i hi ha una assumptió per part (en aquest cas) de l'Administració.

És un reconeixement indirecte. Ara bé, és també una evidència de la capacitat transformadora d'aquestes alternatives socials, perquè posa en valor la seva potència i influència per condicionar. Sense les associacions mútues de treballadors cotoners o sense l'impacte del catolicisme social que estudia –als dos llibres– Jordi Estivill (referent històric de l'economia solidària) no s'haurien produït els canvis legislatius del primer terç del segle XX, alguns dels quals són recollits per Joana Dias Pereira respecte de Portugal i que mantenen la seva vigència, com reclama Jean-Louis Laville en el seu capítol sobre el cas europeu. Tot i que potser és Santiago Castillo qui més hi posa el focus amb un estudi més cronològic –les tres peces reiterades.

I en tercer i darrer lloc, hi ha una reivindicació de la seva vigència. Pot semblar estrany en un llibre d'història... però no oblidem que el títol del llibre català, adaptat com a subtítol de l'anglès, ja indica l'ambició geogràfica i cronològica. I no és un parlar per parlar. Ho veiem en el capítol de Patrizia Battilani quan referencia el paper transformador de les cooperatives italianes, tot reivindicant-ne la vigència quan la marea politicoideològica actual sembla anar en una altra direcció –present als dos volums.

D'aquí que les aportacions del francès Sylvain Connac o del capítol signat a sis mans citat a l'inici de la ressenya abordin la dimensió didàctica, en aquest cas circumscrita al volum de Routledge. En el primer cas, l'estudi recupera la tercera pota sempre oblidada del lema revolucionari: la fraternitat, mentre que el segon juga la carta comparativa aproximant-se a les realitats d'Espanya, França i Itàlia i donant continuïtat als interessos d'un dels referents de la URV com Antoni Gavalrà.

Evidentment, aquesta aposta per aproximar-se a les *social alternatives* a partir de la ressitució del debat, la reavaluació de l'impacte públic i la reivindicació de la seva vigència està lluny d'esgotar la temàtica. Queden tot just dibuixats futurs camps de recerca com ara el paper de la dona, amb una presència testimonial com a partícip de moments de resistència i de polititzacions concretes, com recull en el seu capítol sobre l'Argentina la investigadora Mirta Zaida (només al volum en anglès). També reclama més atenció resseguir la trajectòria d'entitats com els «montes de Piedad», origen d'algunes de les futures caixes d'estalvis. Aquesta versió autòctona de la banca pública tenia com a funció dotar de serveis bancaris aquelles classes que no s'ho podien permetre des d'un plantejament solidari i cooperatiu, expressat sovint mitjançant les obres socials. La desaparició d'aquest entramat, arrossegat per la crisi de 2008 i les pressions de la banca comercial, ha estat un drama de conseqüències encara per analitzar.

Però mentre aquestes ampliacions no arriben, paga la pena aproximar-se a aquest doble volum de recerques sobre les alternatives socials i econòmiques plantejades des del sud del nord. No només per l'interès concret de cada estudi i el conjunt dibuixat, sinó també per un plantejament útil per entendre el nostre món. Des d'una mirada combativa respecte de la història teleològica o (pretasament) objectiva, es reivindiquen aprenentatges propis i es planteja un recalibratge sobre què considerem exitós i què considerem beneficiós, especialment quan el guany va més enllà –tot i que sense oblidar-ho– del balanç econòmic positiu.

Jaume CLARET MIRANDA*
Universitat Oberta de Catalunya

* Jaume Claret Miranda, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5886-3621>.